

ANTİK ÇAĞ'DAN XXI. YÜZYILA
BÜYÜK
İSTANBUL
TARİHİ

PROJE YÖNETİCİSİ

M. Âkif Aydın

EDİTÖR

Coşkun Yılmaz

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

CILT VIII

PROJE YÖNETİCİSİ

M. Âkif Aydın

EDİTÖR

Coşkun Yılmaz

YAYIN KURULU

M. Âkif Aydın

Coşkun Yılmaz

Feridun M. Emecen

Yunus Uğur

Tuncay Başoğlu

Mehmet İpşirli

Coşkun Çakır

KÜLTÜR A.Ş.

Genel Müdür

Nevzat Kütük

Proje Koordinatörü

Fatih Yavaş

İBB KÜLTÜR A.Ş.

Maltepe Mahallesi

Topkapı Kültür Parkı

Osmanlı Evleri

Topkapı Zeytinburnu

34010 İstanbul

T: +90 0212 467 07 00

iletisim@kultursanat.org

www.kultursanat.org

ISBN (Takım): 978-605-9132-16-9

ISBN: 978-605-9132-24-4

Seri No: Tarih Serisi - 1

Yayınevi No: 15321

BÖLÜM EDITÖRLERİ

Dünya Ölçeğinde İstanbul

Yunus Uğur

Topografya ve Yerleşim

Mehmet Karakuyu

Siyaset ve Yönetim

Feridun M. Emecen

Coşkun Yılmaz

Demografi

Yunus Koç

Toplum

Arif Bilgin

Din

Hür Mahmut Yücer

İktisat

Coşkun Çakır

Ulaşım ve Haberleşme

Ali Akyıldız

Edebiyat, Kültür ve Sanat

Hatice Aynur

Mimari

H. İbrahim Düzenli

Eğitim, Bilim ve Teknoloji

Mehmet İpşirli

Salim Aydüz

Söyleşi: Hafızalarda İstanbul

Beşir Ayvazoğlu

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

A. Haluk Dursun

Abdülhamit Kırmızı

Ahmet Emre Bilgili

Beşir Ayvazoğlu

Cemalettin Şahin

Çiçek Derman

Erhan Afyoncu

Fikret Sarıcaoğlu

Halil İnalçık

İber Ortaylı

İskender Pala

İsmail E. Erünsal

Kemal Beydilli

Korkut Tuna

Mehmet Genç

Mustafa İsmet Uzun

Orhan Okay

Ömer Faruk Harman

Sadettin Ökten

Turhan Kaçar

Uğur Derman

Uğur Tanyeli

İLMİ REDAKSİYON

Feridun M. Emecen

Kemal Beydilli

Tuncay Başoğlu

Ömer Faruk Harman

Mustafa İsmet Uzun

Turhan Kaçar

Cemalettin Şahin

RESİM ALTI METİNLERİ

Uğur Demir

Kemal Beydilli

SON OKUMA

Mustafa Birol Ülker

GÖRSEL EDITÖR

Uğur Demir

GÖRSEL ARAŞTIRMA

M. Esat Coşkun

M. Erhan Demir

A. Fatih Yılmaz

Ahmet Önal

Kemalettin Kuzucu

Ramazan Demir

İrfan Dağdelen

Hasan Yapıcı

FOTOĞRAF

İsmail Küçük

Coşkun Aydın

A. Bilal Arslan

M. Esat Coşkun

Ersin Çetintaş

Ahmet Akman

Sercan Samancı

TSM- BOA- SMEY

İBB ATATÜRK

KÜTÜPHANESİ

İSAM

İMLA VE TASHİH KONTROL

Mustafa Demiray

TASHİH KOORDİNASYONU

Sabahattin Yenice

BİBLİYOGRAFYA KONTROL

Abdülkadir Şenel

TASHİH

Pelin Aslan

Aylin Samancı

Semih Atış

TASARIM

Bülent Erkmen

GRAFİK UYGULAMA

Barış Akkurt, BEK

Emre Çelik, BEK

Merve Çakıroğlu, MAS

Önder Sakıp Dündar, BEK

Sarp Sözdinler, BEK

BASKI VE RENK AYRIMI

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No: 3

Kağıthane - İstanbul

Tel: 0212 294 10 00

info@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

İcadiye Bağlarbaşı Caddesi

No: 40 Üsküdar 34662 İstanbul

T: +90 0216 474 08 50

isam@isam.org.tr

www.isam.org.tr

İSTANBUL

2015

ANTİK ÇAĞ'DAN XXI.YÜZYILA

BÜYÜK

İSTANBUL

TARİHİ

MİMARİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

9

MİMARİ

HALİL İBRAHİM DÜZENLİ
GİRİŞ
17

BİZANS MİMARİSİ

HALUK ÇETİNKAYA
İSTANBUL'UN BİZANS DÖNEMİ MİMARİSİ
24

ESRA GÜZEL ERDOĞAN
MERYEM ANA (THEOTOKOS)
KONSTANTİNOS LİPS MANASTIRI KİLİSESİ
(FENARÎ İSA CAMİİ)
57

HALUK ÇETİNKAYA
AYASOFYA
68

ERKEN DÖNEM OSMANLI MİMARİSİ

NAMİK ERKAL
İSTANBUL ERKEN DÖNEM OSMANLI
MİMARİSİ
80

NICOLE KAŇÇAL-FERRARI
TOPKAPI SARAYI
140

EMRE CAN YILMAZ
FETİH VE SONRASINDA İSTANBUL'DA
BARINMA KÜLTÜRÜ
152

EMRE CAN YILMAZ
VAKFİYELERDE BETİMLENEN
SİVİL MİMARLIK BİRİMLERİ SÖZLÜĞÜ
155

XVI-XVII. YÜZYIL OSMANLI MİMARİSİ

HALİL İBRAHİM DÜZENLİ
XVI-XVII. YÜZYIL İSTANBUL MİMARİSİ
176

MUSTAFA BİLGE
SULTANAHMET CAMİİ VE KÜLLİYESİ'NİN
AÇILIŞ MERAŞIMI
231

TURAN AÇIK
HALİL İBRAHİM DÜZENLİ
XVI-XVII. YÜZYIL İSTANBUL EVLERİNE
DAİR
244

HALİL İBRAHİM DÜZENLİ
TURAN AÇIK
ERKEN XVII. YÜZYILDA BİR İSTANBUL
EVİNİN KEŞFİ: BOYUT VE MALİYET
249

TURAN AÇIK
HALİL İBRAHİM DÜZENLİ
XVII. YÜZYIL SONU İSTANBUL'UNDAN
BİR MENZİL / KONAK İKİ EV
257

ÖMER İSKENDER TULUK
İSTANBUL'UN MİMARİ SİNAN
264

ÖMER İSKENDER TULUK
SİNAN DÖNEMİ İSTANBUL YAPITLARI
270

YAVUZ SEZER
SÜLEYMANİYE CAMİİ VE KÜLLİYESİ
278

GÜLSÜN TANYELİ
İSTANBUL YAPI TEKNOLOJİSİ
290

XVIII-XIX. YÜZYIL OSMANLI MİMARİSİ

UĞUR TANYELİ
İSTANBUL MİMARİSİNDE RADİKAL
DEĞİŞİM EVRESİ: XVIII VE XIX. YÜZYILLAR
312

MEHTAP SERİM
İSTANBUL BAROKU
317

HATİCE GÖKÇEN ÖZKAYA
XVIII. YÜZYIL İSTANBUL EVLERİ
368

FATİH BOZKURT
İSTANBUL EVLERİNİN İÇİ
382

AFİFE BATUR
XIX. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA İKİ SARAY
390

OSMANLI İSTANBUL'UNUN YAPI BAZINDA MİRASI

M. BAHA TANMAN
İSTANBUL TEKKELERİ
410

HALİL İBRAHİM DÜZENLİ
İSTANBUL TÜRBELERİ
428

ALİDOST ERTUĞRUL
İSTANBUL HAMAMLARI VE MİMARİSİ
450

NUR URFALIOĞLU
İSTANBUL'UN ÇEŞME VE SEBİLLERİ
468

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
PLANLAMA**

ALİDOST ERTUĞRUL
İSTANBUL TAMİRAT VE RESTORASYON
TARİHİ
484

F. CÂNÂ BİRSEL
GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDEN
CUMHURİYET'E ÇAĞDAŞ ŞEHİR
DÜŞÜNÇESİ VE
İSTANBUL PLANLAMASI
496

MURAT GÜL
MENDERES DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA
İMAR HAREKETLERİ VE ARKA PLANI
536

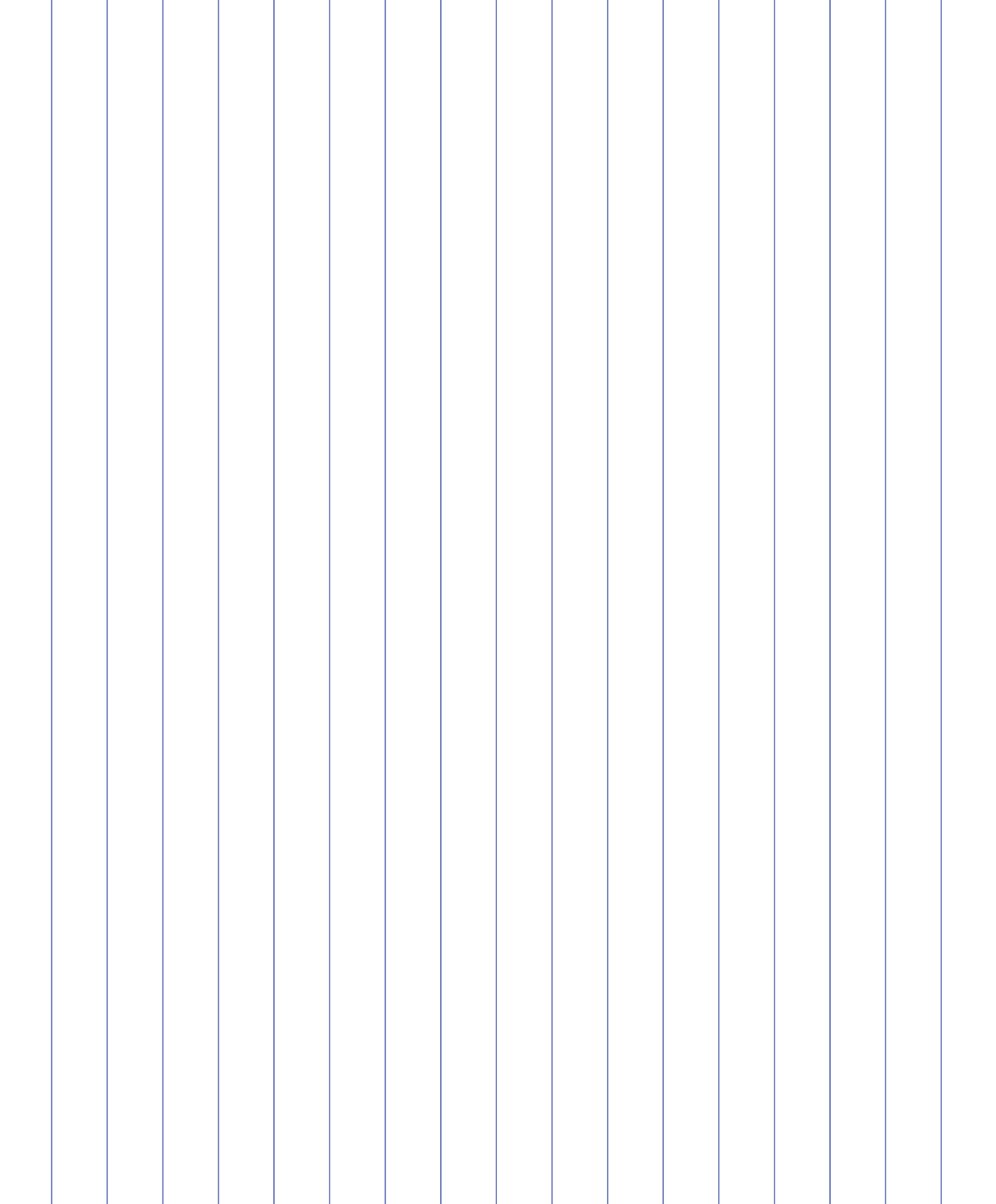
CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARİSİ

ELVAN ALTAN ERGÜT
İPEK YADA AKPINAR
ZAFER AKAY
CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA
MİMARLIK
558

CELALEDDİN ÇELİK
İSTANBUL'UN YAKIN TARİHİNDE
MİMARİDE GELENEKLE BAĞ KURMA
ARAYIŞLARI
598

MİMARİ

BÖLÜM EDITÖRÜ
HALİL İBRAHİM DÜZENLİ

**ERKEN DÖNEM
OSMANLI MİMARİSİ**

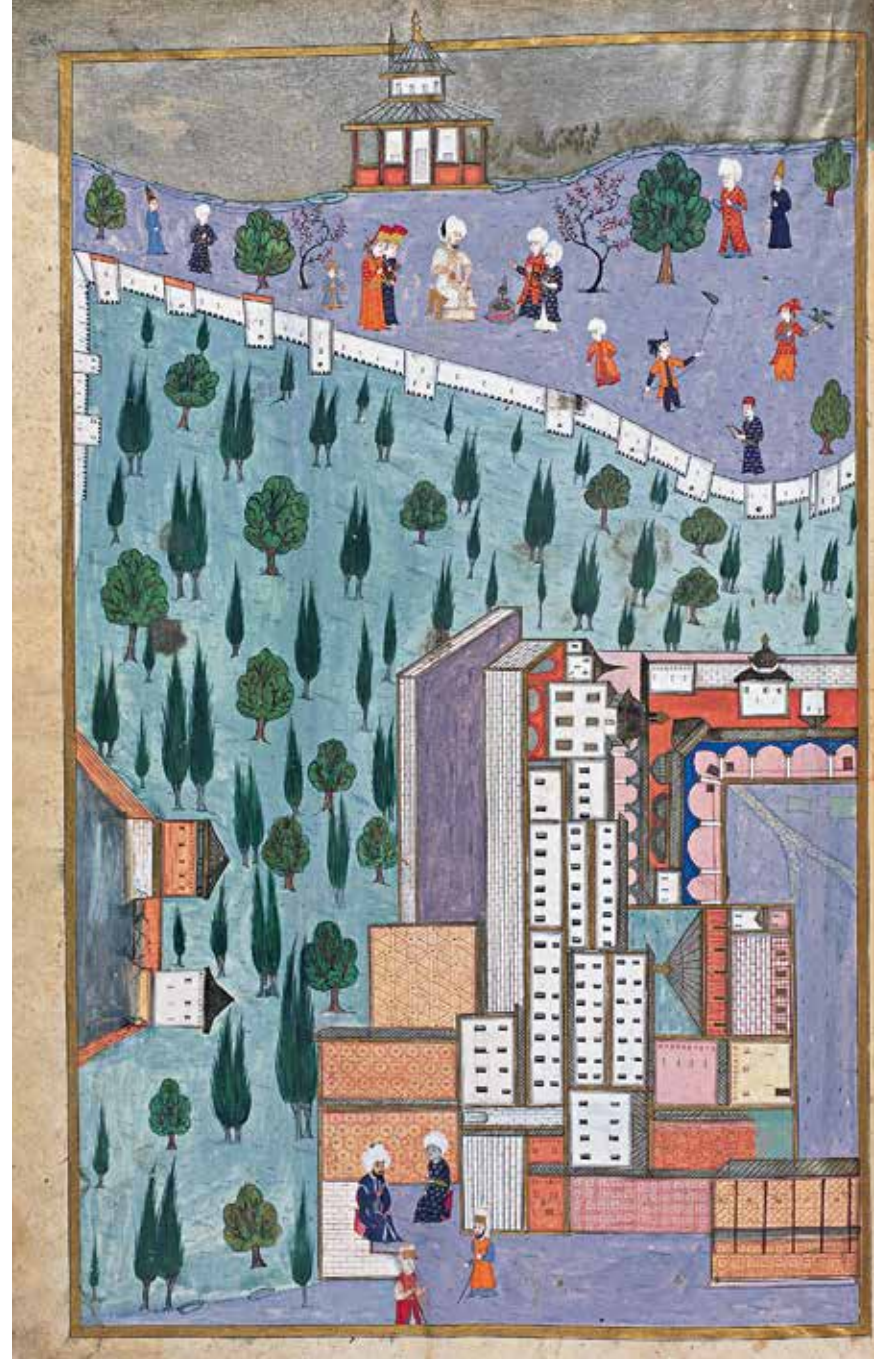
TOPKAPI SARAYI

NICOLE KANÇAL - FERRARI*

Yeni Saray (Saray-ı Cedide-i Âmire, Saray-ı Hümayun) olarak da bilinen saray kompleksi, İstanbul'un fethinden hemen sonra inşa edilmeye başlandı. Topkapı Sarayı ismi I. Mahmud döneminde Sarayburnu'nda inşa edilen ve 1862'te yanan Top Kapısı Sahilsaray'ından esinlenerek, XIX. yüzyılda bütün sarayın adı olmuştur.

II. Mehmed (Fatih), İstanbul'a girdiğinde ilk olarak Ayasofya Kilisesi'ni camiye çevirmiştir. Ardından bir İslam kentinde ihtiyaç duyulan yapılar için de bazı kilise ve manastırları medrese, imaret, hamam ve tekke hâline getirmiştir. Kentteki imparatorluk sarayının yapılarının ise Osmanlılar tarafından kullanılmadığı bilinir. Daha sonra iddialı bir inşa ve dönüştürme programına başlayan II. Mehmed, eski Havariyun Kilisesi'nin (Hagioi Apostoloi) bulunduğu bölgede ilmiye sınıfının eğitim merkezi olacak, büyük bir külliye'nin temelini atmıştır (1462-1470). İkamet ve devlet yönetimi için ise ardı ardına iki saray yapımına başladı. Birincisi, şehrin merkezinde konumlandırılmıştı. Daha sonra Eski Saray (Saray-ı Atık, 1454-1458) olarak bilinen bu yapı topluluğu, bugünkü Beyazıt Meydanı'nda İstanbul Üniversitesi'nin merkez binasının ve kısmen Süleymaniye Camii'nin bulunduğu bölgedeydi. Surlarla çevrili yapı, Yeni Saray inşası ile önemini kaybetmiş ve gittikçe Yeni Saray'dan gönderilen vefat etmiş padişahların ailelerinin kaldıkları bir yer hâline gelmiştir. Eski Saray hakkında, yazılı kaynak ve minyatürlerin sayesinde bilgimiz vardır.

II. Mehmed, 1459-1478 arasında şehre, denize ve karşı kıyıya hâkim bir konumu olan yarımada'nın ucunda, yüksek bir yerde Yeni Saray'ın inşasına başlamıştır. Bu sarayın kurulmasıyla Sarayburnu ismini alan son derece avantajlı olan bölge, sultanın ikametgâhı ve çok kalabalık görevlilere sahip saray yapılarına ayrılmıştı. Kentin bu önemli bölgesi Bizans döneminde de yoğun olarak iskân

1- Topkapı Sarayı ve Sur-ı Sultânî (Hünernâme)

* İstanbul Şehir Üniversitesi

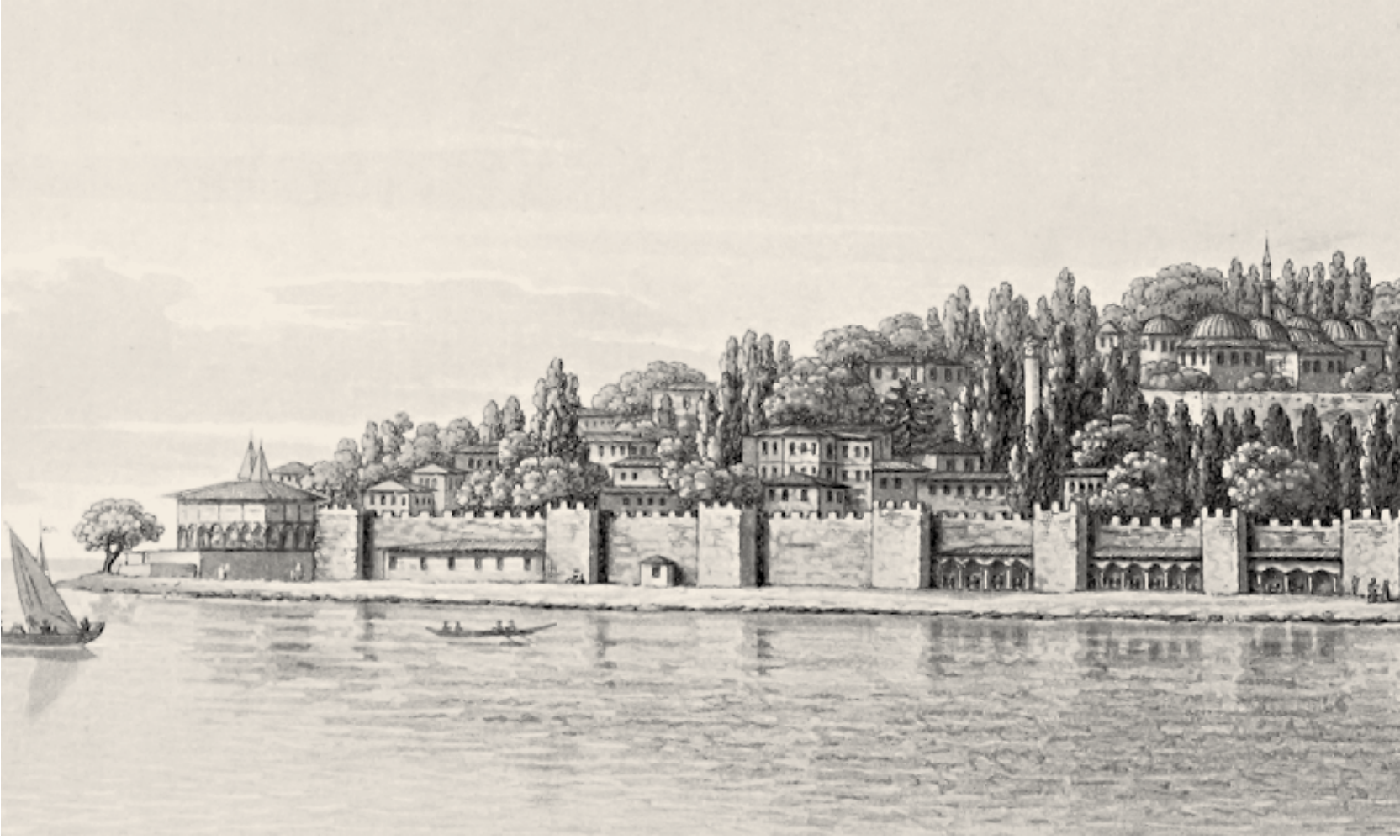
edilmişti, ama Fatih döneminde bu yapıların bazıları yok olmuş, hatta bazı Osmanlı kaynaklarında bölge zeytinlik olarak anılmıştır. Ancak saray arazisinde Bizans'a hatta daha öncesine ait yapılar ve bunlar ile ilgili kalıntılar şaşırtıcı şekilde korunmuş ve günümüze kadar yaşamıştır. Saray alanında çok sayıda kilise ve manastırın olduğu bilinmektedir. Bunlardan kentin en önemli kiliselerinden biri olan Aya İrini (Hagia Eirene) başta sayılabilir. Sarayın sahil surlarını Bizans surları oluşturmaktaydı. Sarayburnu'nda Bizans döneminde bir meydanın ortasında yer alan "Gotlar Sütunu" denilen bir anıt ve birçok yapıyı taşıyan Bizans teras duvarları da bölgede

görülmemektedir. Sarayın hemen hemen her alanında sarnıç ve altyapılardan oluşan kalıntılar da tespit edilmiştir.

II. Mehmed'in bu Yeni Saray inşası, sarayın ana girişi olan Bâb-ı Hümayun'un üstündeki kitabede belirtildiği gibi, 1478 senesinde bitirilmiştir. II. Mehmed'in kurduğu saray, XIX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun idare merkezi ve hanedanın yaşam alanı olmuştur. Hanedan, 1856 senesinde resmen hizmete açılan modern, Batılı tarzda inşa edilmiş Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir. Topkapı Sarayı yine de tamamen terk edilmemiş, bayram, cülus, cenaze ve elçi kabulleri gibi resmî devlet törenlerinde zaman zaman kullanılmaya devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar, padişahların naaşları Sofa-i Hümayun'daki Hırka-ı Saadet Çeşmesi'nde gasledilirdi. Ramazanın 15. gününde, Kutsal Emanetler Dairesi'ndeki hırka-ı şerif ziyarete açılırdı. 1924'te müzeye dönüştürülen saray, 1934 senesinde, Hırka-ı Saadet (Kutsal Emanetler) Dairesi ise 1962'de halka açılmıştır. Bugün Topkapı Sarayı, dünya mimarisinin en önemli müze saraylarından biridir. Yapının kendisi bir mimari müze olmakla beraber, değişik mekânlarda Osmanlı hanedanının kıyafetleri, özel eşya ve onlara verilen hediyeler, sarayın zengin porselen ve silah koleksiyonları sergilenmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi, XV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasına tarihlenen inanılmaz zenginlikte ahşap, metal, kumaş, mücevher gibi malzemelerden zamanla oluşmuş koleksiyonlara da sahiptir. Sarayda korunan İslam tarihinin erken dönemlerine ait ve "Kutsal Emanetler" olarak bilinen eşyalar, sarayı Müslüman ziyaretçilerin gözündeki kutsal bir mekân hâline getirmektedir. Saray, aynı zamanda dünyanın en değerli minyatür, el yazma ve arşiv malzemesini içeren bir kütüphane de barındırmaktadır.

II. Mehmed, eski Bizans sarayının kuzeydoğusunda, Ayasofya'nın arkasında inşa ettiği Yeni Saray'ında, Edirne'de babası II. Murad tarafından yapımı başlatılmış ve kendisi tarafından bitirilmiş olan Edirne Sarayı'nın yerleşim düzenini takip etmiştir. Sarayın Birun (dış), Enderun (iç), ve Harem bölümleri değişik avlular ve bahçeler etrafında tertip edilmiştir. Saray, XV. yüzyılda arka arkaya sıralanan üç avlu çevresinde gelişen yapılardan oluşmuştur. Ayrıca sarayın bulunduğu tepenin etrafında denize kadar inen yamaçlardaki bahçeler ve içindeki köşkler de saray yapılarını oluşturmaktadır. Bütün saray bölgesi "Sur-ı Sultanî" olarak bilinen, yüksek bir duvar ile dış dünyadan ayrılmıştır. Bu surda üçü büyük, beş hizmet kapısı vardır. Özellikle bahçeler yüzyıllar içinde büyük değişimler geçirdiyse de, sarayın bu ana seması değişmemiştir. Üç avluya açılan, törensel ve

2- Topkapı Sarayı (Pertusier)

simgesel olarak sarayın ana omurgasını oluşturan üç kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Bâb-ı Hümayun adını taşır ve Birinci Yer veya Alay Meydanı olarak da bilinen birinci avluya açılır. İkinci kapı Bâbüsselâm adındadır ve Divan Meydanı ya da İkinci Yer diye adlandırılan, sarayın asıl yapılarının bulunduğu avluya açılır. Bu avludan ise Bâbüssaâde denilen bir kapı ile Üçüncü Yer ya da Enderun Meydanı'na ulaşılır.

Fatih döneminde, haremın Beyazıt'taki Eski Saray'da bulunduğunu ve Yeni Saray'da Kızlar Sarayı denilen bir bölüm bulunsa da haremın ancak I. Süleyman döneminde (1520-1566), Hürrem Sultan'ın bütün saray halkı ile Topkapı Sarayı'na yerleşmesiyle teşekkül ettiği düşünülmektedir. Bu geçişin Sultan III. Murad devrinde tamamlandığı kabul edilebilir.

Bâb-ı Hümayun, sarayın dışı açılan yüzü olup Alay Meydanı'na yani saraya ve birinci avluya girişi sağlamaktaydı. Esasen üstte bir köşk, altta anıtsal bir kapıdan ibaret olan girişin ahşap köşkü, 1867 senesinde yanmıştır. Bâb-ı Hümayun'un karşısındaki Ayasofya Camii, saray ile yakın ilişki içindedir; padişahlar çoğu

zaman cuma ve bayram namazlarını bu camide kılarlardı. Birinci avludaki çok sayıda hizmet binalarından sadece kuzeybatı kısmındaki eski Aya İrini Kilisesi ile yanındaki darphane, günümüze kadar gelebilmiştir. Aya İrini, Osmanlı dönemi boyunca savaşlarda ganimet olarak ele geçirilen silahların saklandığı bir yer olarak kullanılmıştır. 1848 yılında Fethi Ahmed Paşa'nın oluşturduğu ilk Osmanlı müzesi de bu binada açılmıştır. Mecmûa-i Âsâr-ı Atıka (Eski Eserler Bölümü) ve Mecmûa-i Eslıha-i Atıka (Eski Silahlar Bölümü) isimli iki birime sahip olan bu müze, bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ve Askerî Müze'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Yapının çevresinde değişik dönemlerde yapılan kazılarda birçok yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Birinci avlunun doğusuna doğru bugün sadece temelleri mevcut olan Deâvî Kasrı yer almaktaydı. Bu köşkte, bir vezir bekler ve halk tarafından Divan'a sunulan dilekçeleri toplardı.

Bâbüsselâm; ikinci avluya açılan etkileyici bir giriştir. İki sekizgen, konik külahlı kule ile çevrelenen kapı, II. Mehmed ve I. Süleyman dönemlerinde inşa edilmiştir. Kapı, devletin yönetici birimlerinin bulunduğu,

sarayın resmî kısmına açılmaktadır. Bu kapıdan ancak padişah atla girerdi. Yapının XVI. yüzyıla ait metal kapı kanatları üzerinde kapıyı yapan ustanın adıyla birlikte tarih de yazılıdır. İkinci avlu, Divan Meydanı olarak bilinmektedir ama aynı zamanda ikinci alay meydanıdır. Bayram törenleri, cülus merasimleri gibi devlet erkânı, ulema ve ordu temsilcilerinin katıldığı resmî törenler bu avluda tertip edilirdi. Güneydoğudaki saray mutfakları (Matbah-ı Âmire), kısmen kuruluş döneminden kalmadır, ama onları 1574'te esas şekillendiren ve bugünkü hâliyle inşa eden Hassa Başmimarı Mimar Sinan'dır (1538-1588). Bu avlunun kuzeydoğusunda, haftanın belli günlerinde Divan'ın toplandığı Kubbealtı (Divanhane), ve onun bitişiğinde dış hazine (Hazine-i Âmire) yer almaktadır. İkinci avlunun; Kubbealtı'nın arkasında ahırlar (İstabl-ı Âmire) bulunmaktadır. Kubbealtı, bugünkü şeklini, I. Süleyman döneminde almıştır. Bu mekân, üçüncü avluyu sınırlandıran duvarın ve bu avluya giriş sağlayan Bâbüssaâde'nin iki tarafında yer alan revakların kuzey köşesinde kurulmuş olan ahşap direkli eski Divanhane'nin yerini almıştır. Kubbealtı, ismini üç kısımdan ibaret olan

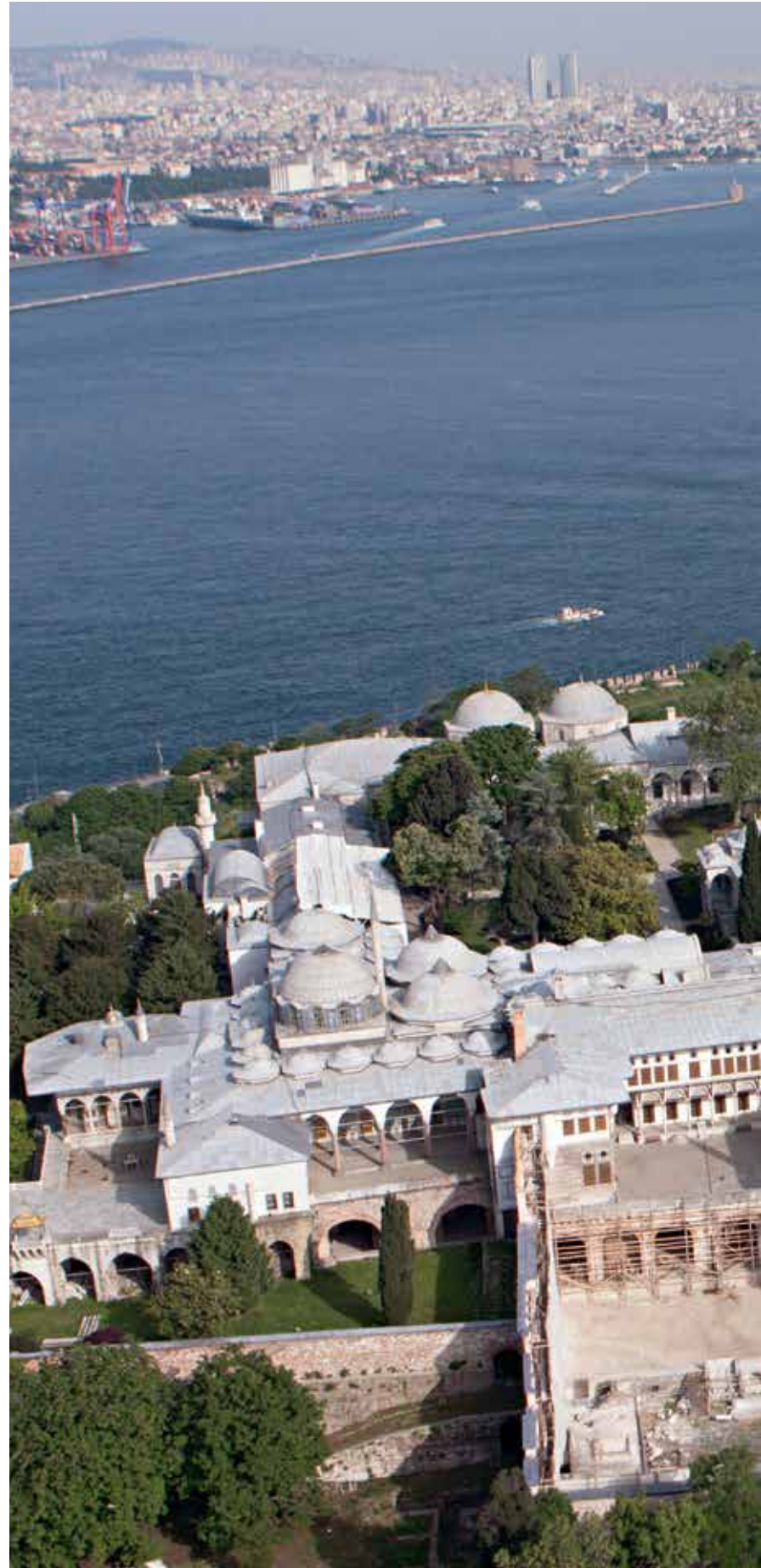
Divanhane'yi örten üç kubbeden almıştır. Divan'ın kubbe ile örtülmesi veya Divan yerinin bir kubbe ile vurgulanması, eski bir gelenektir. Kubbe, bir hükümdarlık alameti olarak, padişahın temsil ettiği devleti ve dağıttığı adaleti simgelemektedir. Yarı-açık olan bu Divan mekânının batı odası, esas Divan'ın toplandığı yerdir. Ona bitişik ve mimari açıdan ondan farksız iki odanın birinde Divan kâtipleri, diğerinde nişancı bulunmaktaydı. Kubbealtı'nın hemen arkasında Adalet Kulesi olarak bilinen, sarayın en belirgin ve en yüksek yapısı görülmektedir. Adalet Kulesi (Kasr-ı Adl), Kubbealtı'nın arkasında yer alan Harem ile arasındaki irtibatı sağlamaktadır. Birkaç defa yeniden inşa edilen kulenin bugünkü hâli Sultan Abdülmecid dönemine aittir. Muhtemelen başta, bir dış hazine ve gözetleme kulesi olarak inşa edilen bu yapı, Türk-İslam saray geleneğinde sıkça rastlanan bir unsurdur. İşlevsel boyutunun yanında, mutlak bir simgesel önem de taşıyan bu kule yapıları, tıpkı kubbe gibi, hükümdarın simgesidir. II. Mehmed'in hükümdarlık süresinde Adalet Kulesi'nden Divanhane'ye açılan kafesli pencere yapıldı. Bu pencere, padişahın yüceliğini vurgulayan bir anlayışın yaygınlaşmasının en

önemli simgeleri arasındadır. Sultan, Divan'a katılmak yerine özel dairesinden ulaştığı bu kafesin arkasında veziri tarafından yürütülen Divan toplantılarına görünmeden izleyebilirdi.

Üçüncü avluya açılan kapı, Bâbüssaâde'dir. Simgesel anlamda sarayın en önemli yeri olan bu kapı, sarayın Enderun denilen kısmına açılmaktadır. Geniş saçaklı, kubbeli ve iki yanı revaklı Bâbüssaâde, üçüncü avluda kapının hemen arkasında ve ona bitişik olan Arzodası ile bir bütün oluşturmaktadır. Bâbüssaâde'nin bugünkü şekli 1774'e aittir. Bu kapı, sultanı sembolize eden önemli geçişlerdendir. Bâbüssaâde, padişahın belli günlerde saçak altında kurulan tahtında oturup ikinci avludaki törenleri seyredip elçiler kabul edip kendisini gösterdiği bir yerdir. Sefere çıkıldığı zaman, Sancak-ı Şerif, Bâbüssaâde'nin önünde ona ait özel yere dikilir ve dua edilirdi.

Revaklarla çevrili üçüncü avludaki Arzodası, padişahın Divan kararlarını dinlediği ve kabullerini yaptığı yerdir. Arzodası, II. Mehmed döneminde ahşap direkli olup I. Süleyman zamanında mermer sütunlara kavuşmuştur. Yüzyıllar boyunca fazla değişmeyen şekli âdeta bir otağı andırmaktadır. Elçiler, bütün adımları nasıl atmaları gerektiğini önceden belirten, katı bir protokole göre padişahın huzuruna çıkarlardı. Padişahın yüceliğine vurgu yapan bu protokolde elçiler, hükümdara ancak yandan ve belli bir mesafeye kadar yaklaşabiliyordu. Üçüncü avlu, başta II. Mehmed'in özel yaşama alanı olarak tasarlanmış olup güneydoğuda Fatih Köşkü (İç Hazine) olarak bilinen, L şeklindeki, üç kubbeli, revaklı yapı topluluğu, kuzeydoğu köşesinde ise onun özel dairesi olan dört kubbeli Hasoda bulunmaktadır. Hasoda, XVI. yüzyılda kutsal emanetlerin muhafaza edildiği mekân olmuştur ve bugün Hırka-ı Saadet Dairesi olarak bilinmektedir. Arz Odası'nın arkasında, eskiden II. Selim'in havuzlu bir köşkü vardı. Bu köşkün yerine bugün fevkanî cephesinde güzel bir çeşmenin bulunduğu III. Ahmed'in kütüphanesi bulunur. Saray Mektebi'nin (Enderun Mektebi) bulunduğu bu avluda, hiyerarşik bir düzene sahip olan ağalar ve iç oğlanların kaldıkları daire ve koğuşlar ve onlar tarafından kullanılan, ilk yapısı sarayın kuruluşuna bağlanan, Ağalar Camii yer almaktadır.

II. Mehmed'den sonra sürekli genişletilen Harem, başta taşlık denilen küçük avlular etrafında yarı bağımsız yapılardan ibaretti. Bunlardan bazıları Valide Taşlığı ve Dairesi, Cariye Taşlığı, Darüssaâde (Kara Ağalar) Koğuşları'dır. Haremin en önemli köşkeri 1578'de Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olan, III. Murat Köşkü'dür. I. Ahmed'in küçük kubbeli odası, IV. Mehmed (1648-1687)

3- Topkapı Sarayı (Gülhane tarafından)

4- Topkapı Sarayı

zamanında yapılmış Hünkâr Sofası gibi mekânlar da haremın önemli dairelerındendir. III. Ahmed'in 1705'te yaptırmış olduğu Yemiş Odası, saray girişı ve Ayasofya arasındaki III. Ahmet Meydan Çeşmesi ile beraber, yeni bezeme anlayışının öncüsü olarak kabul edilmektedir. Daha sonra harem mekânlarına III. Osman (1754-1757), III. Selim (1789-1807) ve I. Abdülhamid (1774-1789) tarafından yaptırılan ilave daireler, dönemin barok ve rokoko üslubunda bezenmiş en güzel örnekleridir. Gittikçe kalabalıklaşan nüfus ve eklenen mekânlar yüzünden harem, sıkışık bir yapı topluluğuna dönüşmüştür. Değişik dönemlerde geçirdiği yangınlarla büyük zarar gören bu ahşap yapılar topluluğu, Osmanlı sivil mimarisinin en önemli anıtı olduğu gibi İslam dünyasının en iyi korunmuş harem yapılarından da biridir.

Üçüncü avlunun arkasında padişaha ait özel Hasbahçe, değişik setler üzerinde inşa edilmiştir. Bu alanda laleler yetiştirildiği için burası Lale Bahçesi olarak da bilinir. Fatih tarafından inşa edilen Hasoda'nın hemen arkasındaki Dördüncü Yer, Sofa-i Hümayun olarak bilinmektedir. Padişahların özel hayatlarının geçtiği bu havuzlu mermer terasta, IV. Murad (1623-1640) tarafından başarılı seferler hatırasına inşa edilen Bağdat ve Revan köşkleri yer almaktadır. Bu iki köşk, XVII. yüzyılın Osmanlı sivil mimarlığının en güzel örneklerındendir. Dođu saraylarının vazgeçilmez unsurlarından olan su mimarisi buradaki büyük dikdörtgen, fıskiyeli havuzda görölmektedir. Terasın hareme bakan kuzeybatı tarafındaki Sunnet Odası, giriş cephesindeki olağanüstü çini panolarıyla ünlüdür. Havuzun Haliç manzarasına bakan setinde Sultan İbrahim (1640-1648) tarafından yaptırılan İftariye Köşkü olarak da bilinen açık çardak, tombak sanatının etkileyici örneklerinden biridir.

Hasbahçe'nin önemli yapıları arasında Hekimbaşı Kulesi ve XVIII. yüzyıl Osmanlı rokoko mimarisinin en güzel örneklerinden olan 1752 tarihli Sofa Köşkü zikredilebilir. Aynı bahçenin Marmara Denizi'ne bakan ucunda 1850'lilerde inşa edilen Mecidiye Köşkü, sarayın en geç binasıdır. Batı üslubunda inşa edilen köşk, Dolmabahçe'ye geçildikten sonra hâlâ Topkapı Sarayı'nda yapılan tören ve kabullerde kullanılırdı.

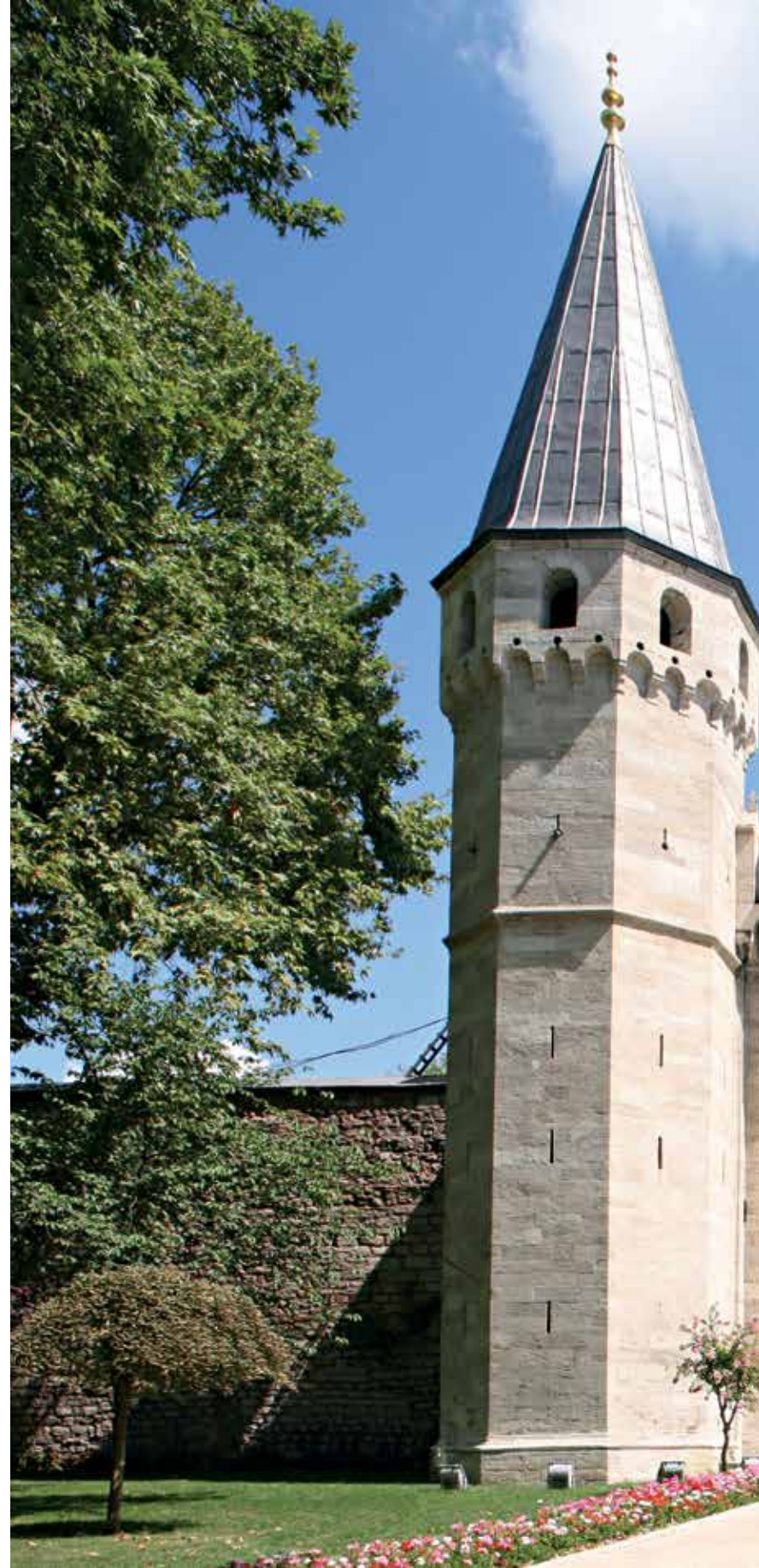
Değişik dönemlerde değişik köşkların inşa edildiği bu geniş bahçelerde aynı zamanda cirit ve tomak oynanan alanlar bulunmaktaydı. Özel günlerde bahçe ve avlularda büyük çadırlar da kurulurdu. Bugün saray kompleksinden kopuk olan, II. Mehmed tarafından yaptırılan, 1472 tarihli Çinili Köşk (Sırça Saray), bu yapılardan günümüze gelen en önemlisidir. Köşk, İstanbul'daki en eski Osmanlı

5- Bâb-ı Hümayun (Topkapı Sarayı'nın ilk avlusuna açılan kapı)

sivil mimarlık örneklerinden biridir. Dönemindeki kaynaklarda Osmanlı tarzından ayırt ederek, “Acem” ve “Karamanlı” olarak adlandırılan üslupta merkezî planlı, dört eyvan şemasında inşa edilen bu köşk, Fatih'in dünya hâkimiyetini simgesel olarak ifade etme düşüncesiyle değişik üsluplarda inşa ettirdiği yapılardan ayakta kalan somut bir anıttır. Kaynaklarda adı geçen diğer köşkler, günümüze gelmemiştir. 1643'te inşa edilen Sepetçiler Kasrı da bu köşklere günümüze ulaşan başka bir örnektir. Sur-ı Sultanî'nin kuzeybatı kısmının üstünde, ilk yapılışı III. Murad (1574-1595) dönemine ait olan Bâbıâli'nin hemen karşısındaki Alay Köşkü bugünkü hâliyle II. Mahmud'dan kalmadır. Bu köşklere çoğu, iç sofalı plan tipinde inşa edilmiştir.

Topkapı Sarayı'nda, klasik Osmanlı üslubunda, emperyal bir sembolizmi içeren, tek kubbe ile örtülü, iki sıra pencere, çini kaplı yapıların yanı sıra dönemindeki konut mimarisini yansıtan üslubun yan yana kullanıldığı görülmektedir. Mekânların iç dekorasyonu yüzyıllar içinde dönemin “modasına” uydurularak yenilenmiştir. Çok az sayıda mekânın orijinal bezeme tasarımı günümüze kadar gelmiştir.

6- Bâbüsselam (Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusuna açılan kapı)

7- Bâbüssaade (Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusuna/Enderun bölümüne açılan kapı)

Sarayda birçok yerde inşaatı, tamiratı ya da saray görevlilerinin vakıflarını hatırlatan kitabeler vardır. Ayrıca mekânların bezemesinin bir parçası olan zengin bir ayet, hadis ve güzel sözler metin külliyatı görülür. Bu yazıların bir kısmı dönemin meşhur hattatları tarafından hazırlanan levhalardır.

Topkapı Sarayı'nın yerleşimi ve mimarisinin işlevsel ve törensel boyutunu uzun bir saray geleneğinde görmek mümkündür. Bulunduğu coğrafya ve halefi olduğu İslam ve Bizans medeniyetleriyle etkileşimlerinin yanı sıra, Türk-Moğol saray geleneği içinde yer almaktadır. Geniş bir araziye yerleştirilen köşk ve çadırlar, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar Türk-İslam saray geleneğinin özelliklerindedir. Topkapı Sarayı; dışarıdan anıtsal, içeriden ise esnek görünümüyle hareketli bir etki uyandırmakta, hatta bir çadır kentini de anımsatmaktadır. Bu esneklik, değişim ve ilavelere açık yapısıyla aynı yüzyıllarda Avrupa'da inşa edilen saraylardan farklıdır.

Çağdaşı olan Edirne'deki Yeni Saray ve Kırım hanlarının idare merkezi olan Bahçesaray'daki

Hansaray, hatta belli ölçülerde Hint-Moğol sarayları, Topkapı Sarayı ile aynı yerleşim şemasını göstermektedir. İki veya üç avlu etrafında yerleştirilen mekânlar, Divanhane ve Arzodası'nın (Kabul Salonu) düzeni birbirine benzemektedir. Kapı ve avluların birbirlerine ve mekânların onlara göre yerleştirilmesi saray protokolünü yansıtmaktadır. II. Mehmed ve I. Süleyman dönemlerinde gittikçe katılaştıran ve hükümdarı belli ölçüde halktan ayıran protokol sarayın mimari düzenine de kısmen yansımıştır. Yerleşim düzeni sultanın gücünü ve dünya egemenliğini simgesel olarak ifade etmektedir. Hükümdar, sarayında kendini gösterir halkını görür; halk da hükümdarı onun istediği ölçüde görebilirdi. Tüm bu simgesel mimari yaklaşımlar yanında, sarayın bezemeleri de benzersiz ve değerlidir. Saray mekânlarında kullanılan çiniler, Osmanlı dönemindeki en zengin çini koleksiyonunu oluşturmakta ve Osmanlı çini sanatının tüm tekniklerini ve dönemlerinin en başarılı örneklerini temsil etmektedir.

8- Topkapı Sarayı

KAYNAKLAR

- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri: 855-886 (1451-1481)*, İstanbul 1989.
- Eldem, Sedat Hakkı, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul 1982.
- Eldem, Sedat Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1969, c. 1.
- Eyice, Semavi, "İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı: Büyük Saray", *STAD*, 1988, sy. 3, s. 3-86.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1975.
- Kuban, Doğan, "Topkapı Sarayı", *DBİst.A*, VII, 280-291.
- Necipoğlu, Gülru, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari Tören ve İktidar*, İstanbul 2007.
- Sakaoğlu, Necdet, *Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002.
- Seçkin, Nadide, *Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma: 1453-1755*, Ankara 1998.
- Sözen, Metin, *Bir İmparatorluğun Doğuşu: Topkapı*, İstanbul 1998.
- Tanman, M. Baha, "Âsitâne", *DİA*, III, 486-487.

Tanman, M. Baha, "Divanhâne", *DİA*, IX, 437-445.

Tanyeli, Uğur, "Anadolu-Türk Saray Mimarlığının Evrimi Üzerine Gözlemler (12.-16. Yüzyıl)", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-3*, İstanbul 1988, s. 181-210.

Tanyeli, Uğur, "Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu'ndaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-4*, İstanbul 1990, s. 150-187.

Tarım-Ertuğ, Zeynep, "Topkapı Sarayı", *DİA*, XLI, 256-261.

Tezcan, Hülya, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul 1989.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988.
http://www.ottomaninscriptions.com/special_3.html

